

КИРГІЗОВА ВЛАДИСЛАВА СЕРГІЙВНА

студентка 3 курсу міжнародно-правового факультету, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.01

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-8

ПРИНЦИП «PACTA SUNT SERVANDA» У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ДОГОВОРАМИ

Стаття висвітлює юридичний зміст та сутність принципу «pacta sunt servanda». Автор займає позицію, згідно з якою обов'язковість міжнародних договорів ґрунтується не лише на погоджувальній природі договірних норм, а й на взаємній зацікавленості сторін у договорі. У статті пояснюється природа принципу «pacta sunt servanda» з позиції «jus cogens», що теоретично обґрунтовує значення принципу, як передумови формування механізму забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами. Ґрунтуючись на низці філософсько-правових теорій, найпоширенішими з яких є теорія обіцянки, вольова теорія, а також теорія ефективності, «pacta sunt servanda», як один із принципів договірної права, є загальновизнаним у правовій науці. Вивчення цих теорій-обґрунтувань дозволяє констатувати відсутність історичної наступності між початковим і наступними значеннями принципу, і, навіть, відсутність консенсусного погляду у доктрині. Крім того, різні підстави «pacta sunt servanda» мають різноспрямований і, часом, взаємовиключний характер. Нарешті, жодна з них, опираючись на загальні правові і філософські поняття, не має логічного зв'язку з правовою природою договору.

За таких обставин цілком зрозуміло постає неоднозначність розуміння розглянутого принципу, як законодавцем, так і суб'єктом правозастосування. Усвідомивши необхідність дотримання законів, а також, як і дотримання міжнародних договорів, на рівні особистості, держава повинна усвідомити необхідність і неминучість багаторівневої взаємодії у міжнародній сфері. Тільки розуміння того, що в реалізації спільної волі та співробітництва можна досягти вирішення міжнародних проблем, які нині постали перед міжнародним співтовариством, прийняття можливості взаємодії для досягнення загального інтересу, а не задоволення поточних економічних потреб кожної держави окремо, дозволить вирішити багато глобальних проблем сучасності та вийти на новий рівень розуміння права, як інструмента побудови нової реальності в рамках взаємодії держав. У зв'язку з цим принцип «pacta sunt servanda» набуває дедалі більш глобальних масштабів. Керуючись ним і застосовуючи його до поточних і майбутніх реалій, усвідомлюючи його значимість та необхідність регулювання міжнародних відносин, можна говорити про побудову нового світового порядку, виходячи з вищих моральних цінностей права.

Ключові слова: «pacta sunt servanda», «jus cogens», міжнародні договори, зобов'язання держава, забезпечення зобов'язань.

Постановка проблеми. Механізм забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами є комплексним правовим явищем, що включає у свій зміст низку міжнародно-правових інститутів (інститут обов'язковості, інститути, пов'язані з сумлінністю, засоби забезпечення виконання зобов'язань, інститути міжнародних судових органів, інститут відповідальності). Основною передумовою, що сприяла формуванню названого інституційного механізму, є принцип

«pacta sunt servanda» – «договори повинні виконуватися», який сконцентрував у собі уявлення про обов'язковість міжнародних договорів, а згодом – сумлінність їх виконання. Позначаючи обов'язковий характер будь-якої правомірної угоди принцип «pacta sunt servanda» є одним із основних принципів договірної права. Однак його реалізація супроводжується низкою проблем, розв'язання яких обумовлює потребу напрацювання відповідного наукового підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання принципу договірної права «*pacta sunt servanda*» неодноразово привертало увагу наукової спільноти. Окрім його аспекти розглядали, як українські, так і зарубіжні науковці, серед яких: С. І. Афанасенко [1], Д. П. Богатчук [3;4], О. В. Буткевич [5], С. В. Гонзалес Сіністерра [9], З. М. Юдін [7] та інші.

Проте більшість наявних станом на сьогодні досліджень і публікацій мають доволі поверховий характер.

Метою статті є аналіз юридичного змісту та сутності принципу «*pacta sunt servanda*».

Виклад основного матеріалу. Механізм забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами складається з низки елементів – міжнародно-правових інститутів, важливе місце серед яких займає інститут сумлінності виконання міжнародних договорів, що впливає із принципу «*pacta sunt servanda*» [3, с. 180]. З наведеною точкою зору слід погодитися та констатувати, що зазначений принцип є ключовим принципом забезпечення виконання зобов'язань у міжнародному праві.

Як слушно зауважується у літературі [5], принцип «*pacta sunt servanda*» прийнято пов'язувати з цивілістичною наукою та практикою, з іменами правознавців Нового часу – Г. Гроція та С. Пуфендорфа. Насправді ж правило «*pacta sunt servanda*» походить із середньовічного канонічного права, заснованого на християнських текстах. Спочатку основна ідея принципу полягала в тому, що всі обіцянки рівні перед Богом, а відступ від них рівносильний брехні, є гріховним і заслуговує на церковне засудження. Разом з тим, новий погляд на цю проблему було запропоновано у другій половині ХХ ст. у межах економічного аналізу права. Відтоді принцип «*pacta sunt servanda*» став презумпцією, яка гарантує загальний добробут [5, с. 45-47].

Не відступає від ідеї обов'язковості виконання договірних зобов'язань й сучасне значення досліджуваного принципу. Так, відповідно до сучасної наукової концепції принцип «*pacta sunt servanda*» вимагає прямого та лояльного дотримання сторонами того, що було обіцяно [9, с. 207].

У свою чергу обов'язковість та власне юридичне значення міжнародних договорів ґрунтується на визнанні правоздатності однієї держави іншою. Держави повинні визнати одне одного суб'єктами права, а також визнати взаємні права. Інакше жодні зносини між ними неможливі [7, с. 50-52].

Варто відзначити, що ступінь обов'язковості та здійсненості міжнародних договорів, у межах «*pacta sunt servanda*», визначається мірою їх відповідності дійсно розумним потребам держав у їх взаємних відносинах [7, с. 53]. З огляду на це, слід погодитися з концепцією, яка досить далекоглядно

пояснена тим, що здійсненість міжнародних договорів тим краще забезпечується, чим повніше враховано життєві взаємні відносини між сторонами договору. У цьому контексті твердження, що договори найчастіше порушуються саме у зв'язку з тим, що укладені без знання та достатньої поваги взаємних розумних відносин та користі контрагентів, заслуговує на підтримку.

Важливе й таке розуміння обов'язковості міжнародного договору, що узгоджується з погоджувальною природою формування договірних норм. «Обов'язковість» укладених угод (договорів) виражає відносини повинності, «зadanість» такої діяльності суб'єктів права, за якої вони повинні чинити саме так, а не інакше. При цьому, зважаючи на те, що способом створення норми міжнародного права є угода (за допомогою узгодження волі), саме угоду необхідно вважати критерієм юридичної обов'язковості міжнародно-правової норми (договірної або звичайної). Як слушно зазначається у літературі, принцип «*pacta sunt servanda*» застосовний до договорів, які, будучи угодою волі сторін, повинні бути виконані [8]. Таким чином, вказаний принцип повною мірою відображає концепцію: те, про що домовилися (дійшли згоди), має дотримуватися.

Утім, така обов'язковість базується не на примусі, а на добросовісності. Тісний зв'язок принципу добросовісності з нормою «*pacta sunt servanda*» – «договори мають дотримуватися», простежується передусім у положеннях Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [6]. Так, згідно зі ст. 26 Конвенції «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» [6].

Принагідно зауважимо, що «принцип добросовісності, в контексті принципу «*pacta sunt servanda*», фактично досягає рівня «*jus cogens*», існування якого, у даний час практично не піддається сумніву. Тобто понадімперативної норми, відхилення від якої є неприпустимим [2, с. 410]. Кодифіковані норми Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року є тому підтвердженням. Зокрема, як зазначає Д. П. Богатчук, «принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань може бути віднесений до імперативних норм «*jus cogens*», відхилення від яких є недопустимим, з огляду на важливість цінностей, яких стосується принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, та оскільки можна зробити висновок, що характерні риси зазначеного принципу відповідають ознакам імперативної норми загального міжнародного права *jus cogens*, визначеним у статті 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів» [4, с. 215].

До імперативних принципів слід зарахувати всі основні загально визнані принципи сучасного міжнародного права. І принцип «*pacata sunt servanda*» відноситься до їх числа. Слід зазначити, що як фундаментальний принцип, без якого неможливе існування міжнародного права, підтримання миру та міждержавного співробітництва, цей принцип відноситься до імперативних норм сучасного міжнародного права. Правило «*pacata sunt servanda*» лежить в основі всієї структури міжнародного права.

Як зазначає С. І. Афанасенко, поточне становище «*jus cogens*» багато в чому компромісне, доктрина «*jus cogens*» застосовується у правозастосовчій практиці міжнародних судів [1, с. 135]. Питання про віднесення норми до «*jus cogens*», зазвичай, вирішується міжнародними правозастосовними органами у кожному конкретному випадку. Загально визнано, що до «*jus cogens*» належать міжнародно-правові принципи, пов'язані з охороною основних прав і свобод людини, як, наприклад, неприпустимість тортур чи геноциду. Водночас приналежність до «*jus cogens*» інших міжнародно-правових принципів часто ставиться під сумнів. Іншою стороною «*jus cogens*» є ідея щодо можливості «вертикального» застосування цих норм, тобто поширення дії імперативних норм міжнародного права на норми національного права. Це означає, що якщо норма національного права суперечить загально визнаній нормі міжнародного права, то перша повинна вважатися нікчемною.

За своєю природою зобов'язання такого роду є найбільш суворими, безумовно обов'язковими до виконання, однак у сучасній правовій реальності, навіть, для них відсутній механізм забезпечення виконання зобов'язання державою (тут знову ж таки базовим принципом залишається добровільність). Як свідчить міжнародна практика, у низці випадків міжнародні суди прямо вказували на те, що порушення державою «*jus cogens*» не тягне за собою припинення імунітету такої держави [1, с. 135]. Тобто фактично, навіть, якщо очевидно, що держава порушила загально визнану імперативну норму міжнародного права, як, наприклад, норму про заборону тортур, це не призводить до можливості примусового впливу на державу дотримання таких зобов'язань. Разом з тим, за наявності такого недоліку доктрина «*jus cogens*» по суті пропонує конструкцію, яка підходить, якщо не для фактичного забезпечення виконання державою зобов'язання, то для вирішення проблемного питання юридичного оформлення впливу на державу виконувати взяті на себе зобов'язання.

Насамперед, необхідне пряме визнання принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань імперативною нормою міжнародного права у спорах, усі учасники яких погодилися з таким становищем, а також згода з «вертикальною» дією цього принци-

пу. Тобто поширенням дії на національне законодавство, що дозволить мінімізувати, а у деяких випадках, навіть, виключити можливість відмовитися від виконання зобов'язання рішення національного органу. Додатковим посилюючим елементом у конструкції забезпечення зобов'язань держав може стати об'єктивація принципу сумлінності виконання зобов'язань за міжнародними договорами через прийняття міжнародного правового документа, який роз'яснює загальні принципи забезпечення зобов'язань держав. Разом з тим, необхідно визнати, що на сучасному етапі розвитку міжнародно-правових відносин та міжнародного права подібна конструкція представляється значною мірою нереалізованою [1, с. 136].

Грунтуючись на низці філософсько-правових теорій, найпоширенішими з яких є теорія обіцянки, вольова теорія, а також теорія ефективності, «*pacata sunt servanda*», як один із принципів договірного права, є загально визнаним у правовій науці. Вивчення цих теорій - обґрунтувань дозволяє констатувати відсутність історичної наступності між початковим і наступними значеннями принципу, і, навіть, відсутність консенсусного погляду у доктрині. Крім того, різні підстави «*pacata sunt servanda*» мають різноспрямований і, часом, взаємовиключний характер. Нарешті, жодна з них, опираючись на загальні правові і філософські поняття, не має логічного зв'язку з правовою природою договору. За таких обставин цілком зрозуміло постає неоднозначність розуміння розглянутого принципу, як законодавцем, так і суб'єктом правозастосування.

Висновки. Таким чином, усвідомивши необхідність дотримання законів, а також, як і дотримання міжнародних договорів, на рівні особистості, держава повинна усвідомити необхідність і неминучість багаторівневої взаємодії у міжнародній сфері. Тільки розуміння того, що в реалізації спільної волі та співробітництва можна досягти вирішення міжнародних проблем, які нині постають перед міжнародним співтовариством, прийняття можливості взаємодії для досягнення загального інтересу, а не задоволення поточних економічних потреб кожної держави окремо, дозволить вирішити багато глобальних проблем сучасності та вийти на новий рівень розуміння права, як інструмента побудови нової реальності в рамках взаємодії держав. У зв'язку з цим, принцип «*pacata sunt servanda*» набуває більш глобальних масштабів. Керуючись ним і застосовуючи його до поточних і майбутніх реалій, усвідомлюючи його значимість та необхідність регулювання міжнародних відносин, можна говорити про побудову нового світового порядку, виходячи з вищих моральних цінностей права. Тільки такий напрямок розвитку, заданий ще багаторіччями тому, зможе допомогти всьому людству по-

долати нерозуміння і вийти на новий рівень побудови міжнародних відносин.

Резюмуючи аналіз різних думок щодо юридичної природи та сутності принципу «pacta sunt servanda», можна зробити такі висновки:

– по-перше, принцип утвердився у сучасному міжнародному праві як *jus cogens*;

– по-друге, імперативний характер принципу виступає однією з основ обов'язковості міжнародних договорів, так само як і погоджувальна природа самих договорних норм. Водночас не можна не брати до уваги зацікавленість держав і користь, що отримується від виконання договорних зобов'язань, в оцінці ступеня обов'язковості міжнародного договору (суб'єктивний показник) та його реальної здійсненності;

– по-третє, принцип *pacta sunt servanda* має істотний виняток у вигляді *clausula rebus sic stantibus*, яке не скасовує, однак, його характер *jus cogens*;

– по-четверте, принцип *pacta sunt servanda* є концентрацією уявлень про обов'язковість виконання міжнародних договірних зобов'язань, що носить універсальний характер, тобто його можна застосувати до будь-яких договірних режимів, незалежно від стану розвитку міжнародного права та міжнародного правопорядку;

– по-п'яте, принцип *pacta sunt servanda* є основою передумовою формування інституційного механізму забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами, що гарантує обов'язковість міжнародних договорів.

Насамкінець, варто відзначити, що принцип договорного права «pacta sunt servanda» потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасенко С. І. «Норми «Jus cogens». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3-4. С. 134–137.
2. Белогубова О. О. Місце принципів справедливості та добросовісності в системі принципів міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №1. С. 409–411.
3. Богатчук Д. П. Нормативне закріплення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та його співвідношення з нормою «pacta sunt servanda». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. №36(2). С. 179–182.
4. Богатчук Д. П. Щодо правової природи принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 214–217.
5. Буткевич О. В. Міжнародне право Стародавнього світу. Київ : Україна, 2004. 863 с.
6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями: Міжнародний документ від 21 березня 1986 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04.
7. Юдін З. М. Система принципів договорного права та сучасний контрактивізм. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 3. С. 50–54.
8. Dos Santos Justo A. O princípio «pacta sunt servanda». *Lusíada. Direito*. 2021. №25/26. P. 31–42.
9. González Sinisterra S. V. La protección reforzada del consumidor en contratos de consumo. *Novum Jus*. 2022. № 16(2). P. 187–215.

REFERENCES

1. Afanasenko, S.I. (2016). «Jus cogens norms». *South Ukrainian legal journal*, 3-4, 134–137 [in Ukrainian].
2. Belogubova, O.O. (2021). The place of the principles of justice and good faith in the system of principles of international law. *Legal scientific electronic journal*, 1, 409–411 [in Ukrainian].
3. Bogatchuk, D.P. (2016). Normative consolidation of the principle of good faith fulfillment of international obligations and its correlation with the norm «pacta sunt servanda». *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 36(2), 179–182 [in Ukrainian].
4. Bogatchuk, D.P. (2018). Regarding the legal nature of the principle of good faith performance of international obligations. *Entrepreneurship, economy and law*, 8, 214–217 [in Ukrainian].
5. Butkevich, O.V. (2004). *International Law of the Ancient World*. Kyiv: Ukraine [in Ukrainian].
6. Dos Santos Justo, A. (2021). O princípio «pacta sunt servanda». *Lusíada. Direit*, 25/26, 31–42 [in Portuguese].
7. González Sinisterra, S. V. (2022). La protección reforzada del consumidor en contratos de consumo. *Novum Jus*, 16(2), 187–215 [in Spanish].
8. Vienna Convention on the Law of International Treaties between States and International Organizations or between International Organizations: International Document (1986, March 21). Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04 [in Ukrainian].

9. Yudin, Z.M. (2016). The system of principles of contract law and modern contractivism. *Scientific bulletin of public and private law*, 3, 50–54 [in Ukrainian].

KYRHIZOVA VLADYSLAVA

3d year student of International Law Faculty of the Yaroslav Mudryi National Law

MARYNIV IVANNA

PhD in Law, Associate Professor at the European Union Law Department
of the Yaroslav Mudryi National Law University

THE PRINCIPLE OF RACTA SUNT SERVANDA IN THE MECHANISM FOR ENSURING THE FULFILLMENT OF OBLIGATIONS UNDER INTERNATIONAL AGREEMENTS

Problem setting. The mechanism for ensuring the fulfillment of obligations under international treaties is a complex legal phenomenon that includes a number of international legal institutions (the institution of obligation, institutions related to good faith, means of ensuring the fulfillment of obligations, institutions of international judicial bodies, institution of responsibility). The main premise that contributed to the formation of the mentioned institutional mechanism is the principle «pacta sunt servanda» - «agreements must be fulfilled», which concentrated in itself the idea of the binding nature of international agreements, and later - the conscientiousness of their implementation. Denoting the binding nature of any legal agreement, the principle «pacta sunt servanda» is one of the main principles of contract law. However, its implementation is accompanied by a number of problems, the solution of which requires the development of an appropriate scientific basis.

Analysis of recent researches and publications. The analysis of recent researches and publications shows that the issue of the principle of contractual law “pacta sunt servanda” has repeatedly attracted the attention of the scientific community. Some of its aspects were considered by both Ukrainian and foreign scientists, including: S. I. Afanasenko, D. P. Bogatchuk, O. V. Butkevich, S. V. Gonzalez Sinisterra, Z. M. Yudin and others. However, most of the research and publications available today are rather superficial in nature.

Target of the research is to analyze the legal meaning and essence of the principle «pacta sunt servanda».

Article’s main body. The purpose of the article is to analyze the legal meaning and essence of the principle «pacta sunt servanda». The article highlights the legal meaning and essence of the «pacta sunt servanda» principle. The author takes the position that the binding nature of international agreements is based not only on the consensual nature of contractual norms, but also on the mutual interest of the parties in the agreement. The article explains the nature of the principle «pacta sunt servanda» from the standpoint of «jus cogens», which theoretically substantiates the meaning of the principle as a prerequisite for the formation of a mechanism for ensuring the fulfillment of obligations under international treaties. Based on a number of philosophical and legal theories, the most common of which are the theory of promise, the will theory, as well as the theory of efficiency, «pacta sunt servanda», as one of the principles of contract law, is generally recognized in legal science. The study of these theories - justifications allows us to ascertain the absence of historical continuity between the initial and subsequent meanings of the principle, and even the absence of a consensus view in the doctrine.

Conclusions and prospects for the development. Realizing the need to observe laws, as well as observing international treaties, at the individual level, the state must realize the necessity and inevitability of multi-level interaction in the international sphere. Only the understanding that in the implementation of the common will and cooperation it is possible to achieve a solution to the international problems that are currently faced by the international community, accepting the possibility of interaction to achieve the common interest, and not to meet the current economic needs of each state separately, will allow solving many global problems of our time and leaving to a new level of understanding of law as a tool for building a new reality within the framework of the interaction of states. In this regard, the principle of «pacta sunt servanda» is gaining more and more global scope.

Key words: «pacta sunt servanda», «jus cogens», international treaties, obligations of the state, security of obligations.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Киргізова В. С., Маринів І. І. Принцип «pacta sunt servanda» у механізмі забезпечення виконання зобов’язань. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 52–56.